

КОЛОКАЦИЈЕ С ПРИДЕВИМА *ПОШТЕН*, *ЧАСТАН* И *ЧЕСТИТ*¹

Предмет овог рада је утврђивање колокационог опсега придева *поштен*, *частан* и *честит* и утврђивање са којим именицама и прилозима ови придеви колоцирају. Грађа која улази у рад и која је предмет истраживања екстрахована је из великог националног електронског *Корпуса савременог српског језика* на Математичком факултету у Београду (<http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/korpus/login.php>). Циљ рада је утврђивање могућих колокационих спојева придева са именицама и прилозима те давање примера речничког чланка за сваки од три анализирана придева. У раду су приказани речнички чланци из двају речника Матице српске, према којима се анализирају примери: *Речника српскога језика* (РМС) и *Речника српскохрватскога књижевног језика* (РСЈ), као и из *Речника синонима* Павла Ћосића. Анализира се семантичка блискост и различитост придева *поштен* са његовим блискозначним придевима *частан* и *честит*. Издвојена грађа из корпуса распоређена је по семантичким групама. Наводе се примери колокација са придевима *поштен*, *частан* и *честит* у оквиру сваке семантичке групе. Анализирају се значења придева која остварују у колокационом односу у оквиру сваке семантичке групе, као и везани придевски спојеви који се појављују.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: лексема, синоними, колокација, колокациони опсег, придеви *поштен*, *частан* и *честит*.

1. Увод

1.1. Предмет, циљеви, задаци, методе и теоријски оквир

Предмет овог рада је испитивање колокационог опсега придева *поштен*, *частан* и *честит* и утврђивање с којим именицама и прилозима ови придеви колоцирају. У одељку који представља анализу истраживања биће приказани сви задаци истраживања. Прво ћемо из *Корпуса савременог српског језика* на Математичком факултету у Београду идентификовати именице с којима наведени придеви колоцирају, а затим ћемо те именице груписати према тематској припадности, односно разврставати у семантичке групе према

¹ Истраживање је сажета верзија одбрањеног мастерског рада, израђеног под менторством проф. др Јасмине Дражић. У раду су представљени резултати анализе, а изостављен је теоријски део због задатог обима рада у овом часопису.

критеријуму живо [+/-]. Такође, издвојићемо и дефинисаћемо везане придевске спојеве у оквиру семантичких група. Квантитативна метода, која даје одговор на питање *колико често*, најдоминантнија је приликом анализе колокационих односа. Користићемо је за анализу учесталости спојева придева с именицама и прилозима и за одређивање фреквентности колокација у оквиру сваке тематске групе. Квалитативна метода ће нам помоћи да утврдимо преклапања у значењима те блискозначност анализираних придева, као и евентуалне разлике у значењу. Основни циљ овог истраживања јесте да сагледамо на који начин се реализују колокациони спојеви придева *поштен*, *частан* и *честит* с именицама и прилозима.

Теоријски оквир за тему којом се бавимо у раду представљају основна учења о појмовима колокација, колоцирање и колокациони опсег. Колокације су веома важан појам у савременој лингвистици, јер представљају устаљене спојеве речи који носе посебно значење у контексту.

Синонимија и колокације представљају важне аспекте језичке структуре и функционалности. Док синонимија обухвата феномен постојања различитих речи с истим или сличним значењем, колокације представљају природне и често употребљаване комбинације речи у језику. Обе појаве имају значајну улогу у комуникацији и разноврсности језичког израза.

У српском језику, као и у многим другим језицима, придеви играју важну улогу у модификацији именица и у преношењу специфичних нијанси значења. Посебан случај у том контексту представљају везани придевски спојеви који подразумевају два или више придева и именицу, стварајући сложену, али уобичајену и природну комбинацију речи у колокацијама.

Приликом анализе ослањаћемо се на дефиницију из *Речника српскога језика* Матице српске (РСЈ).

2. Анализа и резултати анализе

2.1. Придеви *поштен*, *частан*, *честит* уз именице живо [+]

2.1.1. Придеви *поштен*, *частан*, *честит* + именица (особа)

У оквиру ове семантичке групе издвојена је 31 именица. Када се погледају примери колокација с именицама које означавају особе, видимо да су најфреквентније оне с придевом *поштен*. Значење које придев *поштен* остварује у свим примерима уз именице из ове групе јесте примарно: 1.а. *морално исправан*, *честит*: аматер, дама, пријатељ, цивил, човек. *Поштен човек* је најфреквентнија колокација у оквиру ове групе (156 примера), што је и било очекивано ако узмемо у обзир да је у питању придев са значењем

људске особине. Следећа најзаступљенија колокација јесте *поштени људи*, с 92 уочена примера приликом претраге.

Придев *частан* у овој семантичкој групи такође остварује примарно значење с већином издвојених именица: 1. *који је у складу са чаићу, моралним нормама; који се држи тих норми, морално исправан, поштен, честит: младић, појединац, сведок, човек*. Издвајају се само две именице с којима придев *частан* остварује секундарно значење 3.б. *уз црквена звања и верске појмове и симболе*. У питању су колокације *часна сестра* и *часни отац*, које се у овом случају не односе на особе с којима је човек у крвном сродству, него се односе на црквено звање. Колокација *часна сестра* јавља се у КССЈ чак 143 пута.

Најчешћа колокација са придевом *честит* уочена приликом претраге јесте *честит човек*, забележена чак 99 пута у КССЈ, док је следећа *честити људи*, која броји 73 примера. Придев *честит* у наведеним примерима такође остварује своје примарно значење 1. *који није окаљан ничим недоличним, морално исправан, частан, поштен, моралан: гост, мушкарац, родитељ*. Издваја се само један пример где придев *честит* остварује своје секундарно значење: 4. (одр.) (у личном обраћању) *поштовани, цењени, уважени, племенити*. У питању је пример *честити оче*. Уколико би се именица *отац* употребила уз придев *честит* у неком другом контексту који не подразумева лично обраћање, онда би било остварено примарно значење.

Уочавају се примери везаних придевских спојева: *разборит, честит младић; праведна, честита жена; частан, поштен, изузетан човек; верни и часни људи; часни и храбри људи; часни и правични људи; поштени и часни људи; часни и вредни људи*. Сви су у саставном напоредном односу и носе позитиван вредносни суд, односно наглашавају аспекте моралног карактера и понашања људи.

2.1.2. Придеви *поштен, частан, честит* + именица (титула)

Именице које означавају особу с титулом нису многобројне у КССЈ. Уз придев *поштен* издвојена је једна именица, пет именица уз придев *частан* и девет именица уз придев *честит*. Када ови придеви колоцирају с именицама које означавају особу с титулом, остварују своја примарна значења:

придев *поштен*: 1.а. *морално исправан, честит: поштен господин;*

придев *частан*: 1. *који је у складу са чаићу, моралним нормама; који се држи тих норми, морално исправан, поштен, честит: частан витез, властелин, госпођа, племић, сињор;*

придев *честит*: 1. *који није окаљан ничим недоличним, морално исправан, частан, поштен, моралан: војвода, газда, гроф, кнез.*

У овој семантичкој групи јавља се један везани придевски спој: *ваљан и честит племић*, у ком придеви имају синонимичан однос. *Племић* је у овом примеру неко ко није окаљан ничим недоличним, морално исправан.

2.1.3. Придеви *поштен*, *частан*, *честит* + именица (уверења, опредељења особе)

У оквиру семантичке групе која се односи на неко уверење или опредељење особе, било верско било политичко или идеолошко, издвојили смо 34 именице. Придев *поштен* колоцира с 13 именица из ове групе, при чему остварује своје примарно значење 1.а. *морално исправан, честит*: верник, идеалиста, либерал, патриота. Издвојено је девет именица уз придев *частан*, који у колокацији са њима остварује своје примарно значење 1. *који је у складу са чашћу, моралним нормама; који се држи тих норми, морално исправан, поштен, честит*: игуман, монах, свештеник. Примећујемо да је придев *частан* у овој семантичкој групи апсолутно везан за верске појмове. Придев *честит* колоцира с 12 именица из ове групе и такође остварује своје примарно значење 1. *који није окаљан ничим недоличним, морално исправан, частан, поштен, моралан*: муслиман, револуционар, хришћанин...

Именица *свештеник* остварује колокациони однос са сва три придева. Иако уз придев *частан* имамо значење у речнику које се односи на црквена звања, у овом случају определили смо се за примарно значење зато што ова духовна фигура пропагира морална начела и принципе у складу с вером и чашћу те је акценат на његовим позитивним људским особинама, а не на самом црквеном звању.

2.1.4. Придеви *поштен*, *частан*, *честит* + именица (занимање)

Колокације придева *поштен*, *частан*, *честит* и именица које означавају занимања особе чине најбројнију семантичку групу када су у питању именице које означавају живо [+] и односе се на човека. Пронађено је 106 именица из ове семантичке групе у КССЈ. Придев *поштен* колоцира са 48 именица из ове групе и остварује примарно значење 1.а. *морално исправан, честит*: адвокат, историчар, лекар, новинар, трговац... Придев *частан* има најмање именица у оквиру ове групе с којима остварује колокациони однос (18) и с њима овај придев остварује примарно значење 1. *који је у складу са чашћу, моралним нормама; који се држи тих норми, морално исправан, поштен, честит*: војник, официр, песник, професор... У оквиру групе занимање издвојено је 40 именица с којима колоцира придев *честит* и остварује своје примарно значење 1. *који није окаљан ничим недоличним, морално исправан, частан, поштен, моралан*: амбасадор, песник, судија...

Наводимо и примере везаних придевских спојева: *о лепој, чедној, поштеној глумици; храброг, поштеног професионалца; частан и добар песник; поштеног, честитог, коњушара; частан и поштен полицајац*. Сви су у напоредном односу и указују на позитивне моралне карактеристике особе која обавља посао означен именицом.

2.1.5. Придеви *поштен, частан, честит* + именица (народна, етничка, географска припадност)

Када придеви *поштен, частан, честит* колоцирају с именицама које означавају народ или националност, односно етничку или географску припадност, остварују своја примарна значења наведена у РСЈ:

а) придев *поштен*: 1.а. *морално исправан, честит*: Југословен, мештанин, Србин...

б) придев *частан*: 1. *који је у складу са чашићу, моралним нормама; који се држи тих норми, морално исправан, поштен, честит*: држављанин, житељ, Црногорац...

в) придев *честит*: 1. *који није окаљан ничим недоличним, морално исправан, частан, поштен, моралан*: Бугарин, Енглез, народ...

С овим именицама сва три придева могу се посматрати као синонимични, јер уз све именице остварују значење *морално исправан* у апсолутном проценту.

Примери везаних придевских спојева: *поштен и честит Србин; вредни и поштени Мексиканци; моралан и частан грађанин*. У свим наведеним примерима везаних придевских спојева придеви су у саставном напоредном односу, с везником *и*. Односе се на позитивне особине људи и при томе стварају слику особе која је не само праведна у свом понашању већ и поседује дубоко укоренење моралне вредности, чиме изражава како личну тако и колективну част.

2.2. Придеви *поштен, частан, честит* уз именице живо [-]

2.2.1. Придеви *поштен, частан, честит* + именица (део тела)

У случају именица које су издвојене у групи део тела, употребљен је метонимијски однос *део за целину*; другим речима, употребљен је део тела да би се означила особа. Придев *поштен* остварује своје примарно значење 1.а. *морално исправан, честит* када ступа у колокациони однос с именицама које означавају део тела, а односе се на човека: глава, лице, очи, рука, срце, фаца. За колокациони однос придева *частан* и именице која означава део тела пронађен је само један пример у КССЈ: *часни образ* - симболизује морални интегритет или углед особе. Образ представља репутацију и честитост осо-

бе и зато у овом примеру придев *частан* остварује своје примарно значење: 1. *који је у складу са чаићу, моралним нормама; који се држи тих норми, морално исправан, поштен, честит*. Придев *честит* такође остварује своје примарно значење, јер се у овим колокацијама односи на особу која има особине које у свом значењу носи овај придев: 1. *који није окаљан ничим недолчним, морално исправан, частан, поштен, моралан*: честито лице, срце... У овој групи сви придеви могу да се посматрају као синонимични, јер се односе на морално исправну особу.

Везани придевски спој: *велико честито лице* – *велико* не означава само физичку величину већ може указивати и на достојанство или значајност особе. *Велико лице*, може се односити на особу која има велик утицај, важност или поштовање у друштву, док *честито* означава моралну исправност и част.

2.2.2. Придеви *поштен, частан, честит* + именица (апстрактни појмови)

Примери колокација с придевом *поштен, частан, честит* и именицама које означавају апстрактне појмове многобројни су у КССЈ. Неке апстрактне именице распоредићемо у друге семантичке групе, јер сматрамо да тамо очигледније тематски припадају. Ова група, која је остала дефинисана као *апстрактни појмови*, броји 87 именица и у категорији живо [-] представља групу с највише именица које остварују колокациони однос с трима посматраним придевима.

Придев *поштен* се најчешће користи да опише нешто што је морално исправно. У оквиру групе која обухвата апстрактне појмове јавља се 30 именица с придевом *поштен*, а издвојени спојеви се могу класификовати у мање скупине према везама које смо уочили. Најпре бисмо издвојили именице које можемо посматрати кроз категорију која описује морално понашање, размишљање човека или начине на које човек доноси одлуке. Овде је издвојено седам именица с којима придев *поштен* остварује примарно значење: 1.а. *морално исправан, честит*. Значење се везује за човека, јер је човек тај који има поштен карактер, поштене намере, принципе, критеријуме, начине, одлуке и циљеве. У другој категорији су именице које указују на динамику међуљудских односа, где је поштење важно у смислу правичности, савесности и искрености. У том смислу бисмо шест именица из ове категорије везали за примарно значење 1.б. *који потиче из савесног односа, који је тако остварен*: везе, однос, помоћ, понуда, приступ, услов. У оквиру категорије која се односи на когнитивне или филозофске концепте, где придев *поштен* може указивати на искреност и савесност у размишљању, уз значење 1.б. *који потиче из савесног односа, који је тако остварен*, везали бисмо шест именица: апсолутизам, идеја, мисао, разлог, процена, уверење. Четврта категорија представљала би неке практичне активности и процесе у којима је поштење

важно у смислу одговорности и поштовања етичких стандарда. Уз ових пет именица придев *поштен* остварује своје секундарно значење 2. *који није доведен у питање нечасним делом, частан*: живот, посао, компромис, употреба, приказ. Последњу категорију чиниле би именице које се тичу личних побуда, емоција и унутрашњих стања особе. Са ових 6 именица придев *поштен* остварује секундарно значење 3.б. *снажан, јак*: жеље, гнев, негација, очекивања, сумња, строгост. Везе између придева *поштен* и ових именица нису природне у нашем језику.

Придев *частан* има највећи колокациони опсег у овој групи. Апстрактне именице које су пронађене приликом претраге у колокационом односу са придевом *частан* такође ћемо покушати да разврстамо по категоријама које их обједињују. Прву групу би чиниле именице које указују на неку врсту етичке одговорности или моралног позива, где се од човека очекује да поступа исправно и часно. Овде издвајамо 10 именица: дужност, завет, обавеза, одлука, однос, идеал, намера, мотив, став, мисија, с којима придев *частан* остварује примарно значење 1. *који је у складу са чашићу, моралним нормама; који се држи тих норми, морално исправан, поштен, честит*. Следећа група окупила је именице које указују на важне ситуације, догађаје или фазе живота у којима човек показује своје моралне вредности. Код ових шест именица такође се остварује примарно значење, јер је у питању живот, авантура, излазак, смрт, растанак, крај: *који је у складу са чашићу, моралним нормама; који се држи тих норми, морално исправан, поштен, честит*. Трећу групу чине именице које се односе на ситуације у којима морално размишљање и частан поступак могу бити доведени у питање, али где је човек дужан да се суочи с тим изазовима и направи избор 1. *који је у складу са чашићу, моралним нормама; који се држи тих норми, морално исправан, поштен, честит*. Издвојили смо шест именица: компромис, изговор, излаз, узмак, изузетак и пораз. У оквиру наредне групе издвојено је девет именица које описују активне поступке, деловања и одлуке које човек предузима у оквиру свог часног понашања. Тада придев *частан* остварује секундарно значење 2. *који изазива уважавање, достојан поштовања, цењен, поштован*: подвиг, подухват, чин, задатак, напор, начин, потез, корак, избор. Следећа група окупља именице које се односе на неке циљеве и постигнућа или позиције које човек може остварити кроз частан рад или залагање. У питању су именице пласман, положај, посао, удео, циљ, с којима придев *частан* остварује секундарно значење 2. *који изазива уважавање, достојан поштовања, цењен, поштован*. У последњу групу сврстане су именице које се тичу традиције и културних вредности које се преносе кроз генерације. Тада придев *частан* остварује секундарно значење 2. *који изазива уважавање, достојан поштовања, цењен, поштован*: традиција, мир, опроштај, увид. Ова класификација показује да се придев *частан* углавном повезује са животним изборима, моралним ди-

лемама, друштвеним обавезама и личним идеалима, што наглашава високе стандарде морала и исправности у понашању. Примарно значење остварује се ако именице указују на човека и важност његових моралних особина у деловању, док се секундарно значење више користи да опише неке поступке и постигнућа. С обзиром на то да уз придев *частан* имамо само ова два значења у РСЈ која бисмо могли да повежемо с апстрактним појмовима, јер остала значења дефинишу придев *частан* као епитет у неким устаљеним формулама и изразима, изнећемо следећи предлог значења: *који је усклађен с принципима правде и достојанства*. Сматрамо да би оваква дефиниција прецизније објаснила одређене апстрактне појмове као што су традиција, мир, опроштај, увид.

Именице које колоцирају с придевом *честит* такође се могу груписати према одређеним критеријумима. Прву групу чинило би пет именица које указују на моралне и етичке вредности и исправно понашање човека који има интегритет, добре намере и поступа на праведан начин. У овом случају придев *честит* остварује примарно значење 1. *који није окаљан ничим недоличним, морално исправан, частан, поштен, моралан*: карактер, намере, човечност, начин, циљ. Наредна група окупља именице које се тичу духовне и религиозне категорије. Ове именице указују на духовну димензију честитости, која укључује дисциплину, религиозност и дубљу свест о животу и смрти. Издвајамо четири именице: молитва, смисао, смрт, строгост, с којима придев *честит* такође остварује примарно значење 1. *који није окаљан ничим недоличним, морално исправан, частан, поштен, моралан*. Спој *честита строгост* указује на дисциплину и доследност у вези с одговорношћу човека и његовим делањем у складу с моралним принципима. Трећу групу би чиниле именице родољубље, традиција, подвиг, с којима придев *честит* такође има примарно значење 1. *који није окаљан ничим недоличним, морално исправан, частан, поштен, моралан*. Честитост је овде повезана с љубављу према домовини и очувањем културне и историјске баштине кроз родољубиве подвиге и поштовање традиције. Спој *честито родољубље* указује нам на изузетно снажну љубав према домовини, која је у складу с правим вредностима, без злоупотребе. У наредну групу спадају именице које се односе на честитост као аспект живота или понашања, било у младости било у животним изборима. У колокацијама *честит живот* и *честита младост*, придев *честит* има примарно значење 1. *који није окаљан ничим недоличним, морално исправан, частан, поштен, моралан*. У последњој групи налазе се колокације *честит гест* и *честит занос*. Честитост се овде манифестује у племенитим гестовима и искреним осећањима или заносу, што показује дубину људских емоција и понашања. Такође се остварује примарно значење.

У оквиру групе која обједињује апстрактне појмове, код придева *честит* апсолутна је заступљеност примарног значења. Ми бисмо предложили да се

унесу одређене измене у дефиницијама у речнику које би прецизније описале употребу придева *честит* уз апстрактне именице. Наш предлог би био *снажан, искрен*, у примеру колокација с именицама родољубље, занос и гест.

Везаним придевским спојевима: *отвореном, поштенем карактеру* – описане су особине особе која је спремна за комуникацију, нема скривене намере и држи се етичких принципа; *частан и поносан удео* – допринос који је заслужен и вредан поштовања, а особа осећа задовољство због тог доприноса, јер је резултат труда и залагања; *чистој, чедној и честитој младости* – описује се млада особа која је неискварена и без лоших утицаја, скромна, уздржана и чије су одлуке исправне; *честитих и смелих намера* – особа чије су намере у складу с моралним стандардима и која се усуђује да их оствари; *борбено и честито родољубље* – љубав према отаџбини која је истовремено снажна и заснована на поштењу и моралу, из исправних побуда.

2.2.3. Придеви *поштен, частан, честит* + именица (активност)

Издвојене именице које означавају активност настале су од глагола или се односе на неку радњу. Придеви који означавају људске особине најчешће одређују оне људске активности кроз чије се извршавање испољавају особине вршиоца радње. Ова група броји 36 именица. Уз придев *поштен* пронашли смо 23 именице. Најчешћа колокација пронађена приликом претраге за придев *поштен* јесте *поштен рад*, за коју постоји чак 74 примера у различитим падежним облицима. Ова колокација означава рад који се обавља часно, савесно, без обмана, преваре или неетичког понашања. Такође се овај израз често употребљава да похвали особу која свој посао обавља одговорно и с интегритетом. У овом случају сматрамо да придев *поштен* остварује своје примарно значење: 1.б. *који потиче из савесног односа, који је тако остварен*. Придев *поштен* у овој групи остварује и своја секундарна значења. Преостале 22 именице разврстаћемо у три подгрупе. Прву би чиниле именице које описују активности које су резултат нечијег деловања, где се поштење очекује у самом процесу: бројање, владање, гласање, дистрибуција, изношење, пословање, рашчишћавање, сарадња, служење, спровођење, трагање, учење, функционисање, и у том смислу придев *поштен* остварује значење 2. *који није доведен у питање нечасним делом, частан*. У другу групу бисмо ставили именице које се односе на акт доношења одлука или признања, где се поштење очекује као део моралног вредновања. И с овим именицама придев *поштен* би остварио секундарно значење 2. *који није доведен у питање нечасним делом, частан*: изједначење, признање, разрешење, приказивање, просуђивање, саслушање. Трећу групу би чиниле именице које се односе на опсервације или активности које нису директне одлуке, али где поштење има улогу у самом начину деловања или изражавања. С њима придев *поштен*

остварује значење 3.а. *који има особине које се очекују, ваљан, добар*: глума, посматрање, приказивање, шетња.

Придев *частан* остварује своје примарно значење са седам од осам именица из ове групе, јер су све радње обављане на начин 1. *који је у складу са чашићу, моралним нормама; који се држи тих норми, морално исправан, поштен, честит*: бијег, борба, вршење, деловање, лов, надметање, повлачење. Међу издвојеним именицама имамо само једну с којом придев *частан* остварује другачије значење – у питању је колокација *часни пост*. Ова именица односи се на верски појам, односно именује радњу која се дешава током одређених верских празника. Најчешће се односи на Велики пост, који претходи Ускрсу у хришћанству. То је строго уздржавање од хране и пића, с нагласком на духовно прочишћење. Придев *часни* указује на духовну узвишеност овог периода. Приликом претраге уочена су 44 примера колокације *часни пост*, у различитим падежним облицима. У овом случају придев *частан* остварује своје секундарно значење 3.б. *уз црквена звања и верске појмове и симболе*: часни пост. Придев *честит* у колокацији са свих 5 именица које означавају активности остварује своје секундарно значење: 2. *који је онакав какав треба да буде, који потпуно задовољава, ваљан, добар, вредан*: живљење, настојање, рад, пуцањ, тумачење.

Везани придевски спојеви: *поштеном и храбром посматрању; ваљаног и поштеног служења; рационално и поштено разрешење; отвореног и поштеног рашишићавања*. Придеви у наведеним везаним спојевима налазе се у саставном напоредном односу. У свим овим примерима заједничка нит јесте присуство етичког и моралног принципа који са собом носи придев *поштен*. Он допуњује остале придеве како би се нагласила праведност и интегритет у различитим радњама и процесима.

2.2.4. Придеви *поштен, частан, честит* + именица (економски појмови)

Семантичка група *економски појмови* броји 35 именица. Тежиште ове групе је на именицама пронађеним уз придев *поштен*, којих је чак 30. Ове именице можемо поделити на две категорије. Прву би чиниле именице које се тичу чистих економских појмова, и њих је 21 у овој групи: администрација, аранжман, бизнис, делатност, деоба, дистрибуција, зарада, извештај, капитал, конкуренција, менаџмент, надница, платформа, пројекат, ревизија, резултат, средство, трговина, уговор, фирма, цена. С придевом *поштен* можемо их сврстати под дефиницију 1.б. *који потиче из савесног односа, који је тако остварен*. У другу групу смештено је девет именица које означавају економске радње, а које можемо сврстати под значење 2. *који није доведен у питање нечасним делом, частан*: деоба, лицитација, нагодба, погодба, подела, понуда, приватизација, расподела, трампа. Колокације придева *частан* и име-

ница које означавају економске појмове нису забележене током претраге. Придев *честит* је колоцирао с пет именица у овој категорији, а све се могу сврстати под секундарно значење 2. *који је онакав какав треба да буде, који потпуно задовољава, ваљан, добар, вредан*: зарада, инвестиције, рачун, хонорар, цена.

Везани придевски спојеви: *потпуну и поштену ревизију; праведну и поштену дистрибуцију; отворену и поштену сарадњу*. Примери везаних придевских спојева међусобно су слични: у саставном су напоредном односу с везником *и*, значење које описују јесте позитивно, а ревизија, дистрибуција и сарадња јесу онакве какве треба да буду – правичне, нема скривених активности, непоштења.

2.2.5. Придеви *поштен, частан, честит* + именица (политички појмови)

Семантичка група *политички појмови* броји 19 именица пронађених у КССЈ, од којих је 13 именица колоцирало с придевом *поштен*, а шест именица с придевом *частан*. Придев *поштен* је у шест примера остварио своја секундарна значења, односно значење 2. *који није доведен у питање нечасним делом, частан*: избори, кампања, приватизација, преговори, референдум, реформа. Преосталих седам именица везали смо за значење 3.а. *који има особине које се очекују, ваљан, добар*, и то су апстрактне именице које се везују за политички систем: влада, власт, држава, опозиција, политика, служба, управа.

Придев *частан* у овој категорији једино је било могуће везати за примарно значење (*који је у складу са чашићу, моралним нормама; који се држи тих норми, морално исправан, поштен, честит*) уз свих шест пронађених именица: однос, посао, зарада, намере. У овом случају ову ћемо дефиницију посматрати метонимијски, с обзиром на то да се односи на човека, те су ово именице које се односе на поступање људи: власт, избори, опозиција, споразум, примирје, предаја. Та се дефиниција не може дословно поистоветити с датим именицама те би било упутније да се за ову категорију користе горе наведене дефиниције уз придев *поштен*.

Када су у питању именице које означавају политичке појмове, није уочен ниједан пример колокације с придевом *честит*, осим у примеру везаног придевског споја *честита и поштена држава* – опис државе која је онаква каква треба да буде, у којој се поштују закони и права.

2.2.6. Придеви *поштен, частан, честит* + именица (правни појмови)

Семантичка група која је окупила правне појмове броји 12 именица издвојених из КССЈ уз придеве *поштен* и *частан*. Придев *честит* није коло-

цирао ни са једном именицом из ове категорије. Наиме, придев *поштен*, када се нађе уз именице правне терминологије, у осам од десет случајева остварује значење: 1.б. *који потиче из савесног односа, који је тако остварен*. То се односи на све правне радње, односно глаголске именице које се тичу правних поступања. Овде смо издвојили две именице – судови и судство – којима бисмо пре доделили дефиницију 2, с обзиром на то да се она не везује ни за какво поступање, већ може дефинисати институцију која је у основи исправна, односно: 2. *који није доведен у питање нечасним делом, частан*. Придев *частан* је колоцирао с исте две именице као и придев *поштен* у свом секундарном значењу под бројем 2, са чиме се придев *частан* и у самој дефиницији доводи у везу (*који није доведен у питање нечасним делом, частан*). У вези с придевом *частан*, ове две именице везаћемо уз значење 3.а. *уважени, цењени*: часни суде. Дакле, РСЈ истиче ову колокацију као посебну фразу и дефинише њено значење.

2.2.7. Придеви *поштен, частан, честит* + именица (социјални односи)

Семантичка група која означава социјалне односе броји десет именица. Придев *поштен* ступа у колокациони однос с пет именица из ове групе и тада остварује своја примарна значења: 1.а. *морално исправан, честит*: породица, и 1.б. *који потиче из савесног односа, који је тако остварен*: брак, задругарство, организација, савез. Придев *частан* остварује секундарно значење у колокацији с именицама из групе социјални односи и колоцира са четири именице. Овде се објашњава однос међу људима 2. *који изазива уважавање, достојан поштовања, цењен, поштован*: братија, дружина, породица, савез. За придев *честит* уочена је једна колокација приликом претраге КССЈ када су у питању социјални односи. Тада придев *честит* остварује своје примарно значење 1. *који није окаљан ничим недоличним, морално исправан, частан, поштен, моралан*: породица.

2.2.8. Придеви *поштен, частан, честит* + именица (занимање)

У оквиру семантичке групе која обухвата занимање људи, али се не односи на људе као носиоце звања или занимања него на само звање или занимање, издвојили смо девет именица. Придеви, *поштен* и *частан* остварују своја секундарна значења са свим именицама с којима колоцирају. Значење за придев *поштен* јесте 2. *који није доведен у питање нечасним делом, частан*: ангажман, занимање, док је за придев *частан*: 2. *који изазива уважавање, достојан поштовања, цењен, поштован*: занимање, звање, каријера, позив, професија. Придев *честит* остварује примарно значење 1. *који није окаљан*

ничим недоличним, морално исправан, частан, поштен, моралан: занимање, позив.

2.2.9. Придеви *поштен*, *частан*, *честит* + именица (простор)

Када се придев *поштен* нађе у колокационом односу с именицама које означавају одређени простор, има значење нечега што је потпуно, ваљано, онакво какво заиста треба да буде у свом облику. Дакле, придев *поштен* остварује своје секундарно значење 3.а. *који има особине које се очекују, ваљан, добар*: ђубриште, лабораторија, пречица, соба, тоалет. У овој групи издвојили смо пет именица које смо пронашли приликом претраге, иако смо свесни да нису репрезентативни примери за класификацију простор. Приликом претраге КССЈ, за придев *частан* пронађена су само два примера колокационог односа с именицама које означавају простор. У питању су именице дом и кућа. У овим примерима имамо однос метонимије, јер дом и кућа означавају особе које живе у њима, односно означавају породицу која је угледна и цењена. У том случају, придев *частан* остварује своје секундарно значење 2. *који изазива уважавање, достојан поштовања, цењен, поштован*. Придев *честит* је у овој категорији колоцирао с осам именица, а у колокационом односу с пет именица из групе простор остварује своје секундарно значење 2. *који је онакав какав треба да буде, који потпуно задовољава, ваљан, добар, вредан*: град, канцеларија, крчма, тунел, хотел. И овде имамо пример метонимије – *честити дом, честита кућа, честита чаршија*, јер се те именице односе на породицу која ту живи, односно на људе. У овим примерима придев *честит* остварује своје примарно значење: *који није окаљан ничим недоличним, морално исправан, частан, поштен, моралан*.

2.3. Придеви *поштен*, *частан*, *честит* с прилозима

Када се придев нађе у колокационом односу с прилозима, тада је он центар синтагме. Придев је примарни колокат када је у колокационом односу с прилозима, а прилози су секундарни колокати. Издвојени примери показују да се уз придев *поштен* најчешће јављају прилози за количину (сасвим, много, довољно, врло, сувише, максимално, изузетно), а после њих прилог за начин: беспоговорно. Најфреквентији међу наведеним прилозима јесу врло и сасвим. Прилози као што су врло, много, довољно и сувише служе за степеновање, док прилози сасвим, максимално, изузетно и беспоговорно наглашавају суперлативност, односно крајњи степен особине исказане придевом. Прилози који се најчешће јављају у колокационом односу с придевом *частан* јесу врло и веома. Прилози изузетно и подједнако у примерима у којима колоцирају с придевом *частан* забележени су само по једном у КССЈ.

Ниједан од ових придева не наглашава суперлативност у апсолутном смислу, већ служе за степеновање (врло, веома, много, изузетно) или поређење (подједнако). Као и у колокацијама придева *частан* и прилога, и у колокацијама с придевом *честит* највише има примера с прилозима веома и врло. Сви прилози који су набројани и који су у колокационом односу с придевима *поштен*, *частан* и *честит* имају позитивну конотацају и спадају у групу прилога за меру, односно степен остварења или присуства неке особине.

3. Закључак

Иако придев *поштен* нема већи број значења дефинисаних у речницима у односу на придеве *частан* и *честит*, он има најшири колокациони опсег у поређењу с овим придевима. Од укупно 530 именица издвојених у свим групама, 250 се појављују у колокацији са придевом *поштен*. Овај придев се јавља у свим семантичким групама. Највећи број колокација са придевом *поштен* бележи се у групама занимање (49) и особа (31) за живо [+], док у категорији живо [-] доминирају групе апстрактни појмови (30), економски појмови (30) и активности (23).

Када се ови придеви нађу у колокацији с именицама, они делују као секундарни колокати, док у колокацији с прилозима постају примарни колокати. Највећи број колокација придева *поштен*, *частан* и *честит* остварује се с именицама, иако постоје и примери где се ови придеви појављују у колокацији с прилозима.

У везаним придевским спојевима, у примерима који су забележени, придеви увек имају позитивну конотацију. Такву вредност им дају придеви *поштен*, *частан* и *честит*. Наша грађа показује да се придеви са значењем људских особина често употребљавају у групама од по два придева, понекад и три, као и то да су ти придеви често у блискозначном односу. Придеви у спојевима налазе се у саставном напоредном односу, а највише их се јавља у споју с придевом *поштен*.

Што се тиче степена заменљивости придева, односно њихове синонимичности у колокацијама, постоје именице уз које је могуће употребити било који од ова три придева у значењу *морално исправан*. Пошто се ова дефиниција односи на особу, већина именица из групе особа може се употребити у колокацији с било којим од ова три придева у том значењу. Изузетак су једино именице које се односе на верска звања (*часна сестра*), које остварују друго значење уз придев *частан*.

Најфреквентније колокације уочене приликом претраге КССЈ јесу следеће: *часна реч* (249), *часни крст* (164), *поштен човек* (156), *часна сестра* (143),

честит човек (99), частан човек (94), поштени људи (92), честити људи (73) и часни пост (44).

ИЗВОР

КССЈ: Корпус савременог српског језика на Математичком факултету Универзитета у Београду (<http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/korpus/login.php>).

КОРИШЋЕНА ЛИТЕРАТУРА

- Гортан-Премк, Даринка (1994). О лексичкој синонимији. *Научни састанак слависта у Вукове дане*. 22/2: 5–11.
- Гортан-Премк, Даринка (1997). *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Грицкат, Ирена (1961). Прилози и њихов однос према придевима и придевским значењима. *Наш језик*. 11/3–4: 69–80.
- Готштајн, Љиљана (1986). *Синонимија у колокацијама (са примерима енглеског језика научне аргументације)*. Нови Сад: Институт за стране језике и књижевности Филозофског факултета Универзитета у Новом Саду.
- Драгићевић, Рајна (1996). О неким парадигматским лексичким скуповима. *Наш језик*. 32/1–5: 96–105.
- Драгићевић, Рајна (2001). *Придеви са значењем људских особина у савременом српском језику. Творбена и семантичка анализа*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Драгићевић, Рајна (2007). *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике.
- Драгићевић, Рајна (2020). *Нека запажања о придевској контекстуалној синонимији. Граматика у огледалу семантике*. Београд: Чигоја штампа. 205–215.
- Дражић, Јасмина (2008). *Минималне лексичке и граматичке структуре у српском језику као страном*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Дражић, Јасмина (2009). Комуникативни приступ истраживању блискозначних придева. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*. XXXIV–1: 125–134.
- Дражић, Јасмина (2014). *Лексичке и граматичке колокације у српском језику*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Дражић, Јасмина (2018). Прототипске одредбе категоризовања на примеру придева *чист* и његових контекстуалних синонима. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*. XLIII–1: 423–436.
- Стојичић, Виолета (2010). *Теорија колокација*. Београд: Задужбина Андрејевић.
- Нејгебауер, Александар (1982). Одлике колокација у енглеском језику. *Зборник радова Института за стране језике и књижевности*. Свеска 4: 339–347.
- Оташевић, Ђорђе (2007). *Мали српски фразеолошки речник*. Београд: Алма.
- Перваз, Драгиња (1994). Колокабилност синонима. *Научни састанак слависта у Вукове дане*. 22/2: 23–31.
- Перваз, Драгиња (1981). Колокација: од речи до термина. *Научни састанак слависта у Вукове дане*. 18/1: 59–67.

- Прћић, Твртко (2008). *Семантика и прагматика речи. Треће, електронско издање*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Стојичић, Виолета (2010). *Теорија колокација*. Београд: Задужбина Андрејевић.
- Хлебец, Борис (2008). Колокацијска метода семантичке анализе на примеру именице *пажња*. У: *Семантичка проучавања српског језика* (ур. М. Радовановић и П. Пипер). Београд: САНУ. 65–79.

*

- Martyńska, Małgorzata (2004). *Do English language learners know collocations? Investigations Linguisticae*. Vol. XI. Poznań: Institute of Linguistics. 1–7.

РЕЧНИЦИ

- РСЈ: *Речник српског језика*. Нови Сад: Матица српска, 2011.
- РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика*, I–III. Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска, 1967–1969. IV–VI, Нови Сад: Матица српска, 1971–1976.
- Ћосић, Павле (2018). *Српски речник синонима*. Нови Сад: Прометеј.

Tijana Mrkaja

COLLOCATIONS WITH THE ADJECTIVES *POŠTEN* (HONEST), *ČASTAN* (HONORABLE) AND *ČESTIT* (UPRIGHT)

Summary

The subject of this paper is the determination of the collocational range of the adjectives *pošten* (honest), *častan* (honorable) and *čestit* (upright), *honorable* and *upright*. The material used for extracting examples is the large national electronic corpus of Serbian language at the Faculty of Mathematics in Belgrade: <http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/korpus/login.php>. The aim of the paper is to determine possible collocational combinations of adjectives with nouns and adverbs and to give an example of a dictionary article for each of the three analyzed adjectives. The meanings are examined according to the dictionaries provided by Matica srpska: *Rečnik srpskoga jezika* and *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika*, and *Rečnik sinonima* by Pavle Čosić. The semantic closeness and difference of the adjective honest with adjectives of similar meaning *častan* (honorable) and *čestit* (upright), and *upright*. The selected examples from the corpus are categorized based on semantic groups. Examples of collocations with the adjectives *pošten* (honest), *častan* (honorable) and *čestit* (upright) are listed within each semantic group. The meanings of adjectives, which they create in a collocational relationship, within each semantic group, are analyzed. A statistical analysis of the data obtained during the research is given at the end of the paper. Representation of examples of a certain semantic group is displayed as a percentage, as is the frequency of adjectives.

KEY WORDS: lexeme, synonym, collocation, collocational range, adjectives *pošten* (honest), *častan* (honorable) and *čestit* (upright).

Мср Тијана Мркаја
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Србија
mrkajatijana@gmail.com